

LAKATRÄSKGÅRDENS HISTORIA

Av Fredrik Walter, Boden, 3/2 2012

Nybyggartiden

En ljummen och klar sommardag, 2 juni år 1799, föddes Anders Engfors i Mårdsel. Där växte han upp och fostrades av mor och far att i en snar framtid bli självförsörjande utifrån det naturen runt omkring hade att ge.

Vid 20 års ålder och efter ett antal års hårt arbete på föräldragården var Anders redo att söka sin egen försörjning. Kommande två vårvintrar företog den unge herr Engfors ett antal rekognoseringsfärder med häst och släde i omgivningarna runt Mårdsel. Han kom att fastna för ett område knappt en och en halv mil från föräldragården. Platsen som ännu inte hade något namn låg beläget mellan en större sjö och en mindre tjärn. Här växte grova furor, alldeles utmärkta för timring och marken mellan sjöarna var av den sort som mor och far använde för odling. Vattendragen var fulla med lake, abborre, gädda och en och annan ädelfisk. Här fanns också gott om vilt. Läget mellan vattendragen gjorde platsen perfekt för fångstgropar, något som Anders förfäder och andra innan dem nyttjat för fångst av större vilt. Förutsättningarna för ett nybygge kunde inte vara bättre. En perfekt plats för mig och min blivande familj, tänkte en nöjd Anders Engfors, och begav sig hem till Mårdsel för att berätta den goda nyheten.

De kommande två åren var Anders och hans far ofta på platsen för nybygget. De avverkade träd, timrade nödvändiga byggnader och svedjade den mark som kom att användas för odlings ändamål. Det gick ingen nöd på dem när de var där. De hade aldrig sett maken till så gott lakfiske i den större sjön nedanför nybygget. Vi kallar platsen för Lokaträkse, utbrast Anders för sin far. Sjön och platsen för nybygget hade därmed fått sitt namn.

Vid denna tid gifte sig Anders med Brita Maja Olofsdotter. Det var nu dags för dem att flytta till nybygget och bilda familj. En gnistrande vårvinterdag bar det iväg till nybygget för Anders och Brita Maja. Det knirrade ordentligt när slädens medar mötte den kraftiga skarsnön på färden till deras nya boplats. När de kom fram till Lakaträsk kunde Brita Maja andas ut. Det här blir en perfekt plats för oss och våra kommande barn, tänkte hon när de steg av släden.

Livet var nog inte allt för lätt för nybyggaren, men Anders och Brita Maja hade ingen större konkurrens från andra näraliggande nybyggen och kunde därför leva ett drägligt och många gånger lyckligt liv som självhushållare i vildmarken. En häst, någon eller några kor, några enklare verktyg för timring, lite vall, åker- och betesmark, jordbruksredskap, ett gevär och fiskeredskap var det som behövdes för att de skulle klara sig.

Brita Maja födde fem stycken välmående barn, Nils Petter (f. 1833), Caisa Sophia (f. 1835), Brita Juliana (f. 1837), Frans Gustav (f. 1839) och Albertina (f. 1841). Alla barnen kom att leva till vuxen ålder med visst undantag för Albertina som dog vid 23 års ålder. Den äldste sonen Nils Petter var ogift hela livet och levde som vuxen sannolikt som inhyst hos annan familj. Caisa Sophia blev bortgift med Lars Henric Johansson, född i Råneå, och flyttade från gården år 1862. Brita Juliana flyttade år 1864 då hon gifte sig med Johan Olof Lindgren, född i Nordmaling. Den yngste sonen Frans Gustav gav sig tidigt av till Gällivare för att söka försörjning där.

Anders och Brita Maja var på god väg att skapa sig ett gott uppehälle i vildmarken. Anders ansökte därför år 1832 att av lägenheter å kronoallmanningen vid så kallade Lakaträsk, inom Överluleå socken och invid Gällivare lappmarks rå, få ett nytt hemman inrätta.

Att ansöka om att få inrätta ett kronohemman innebar att man ansökte om laglig rätt att mot beskattning få bruka kronans mark. Om ansökan gick igenom erhöll nybyggaren ett antal års skattefrihet för att underlätta inrättandet av ett fungerande jordbruk och hushåll. Efter skattefrihetens tid, synade staten hemmanet för att undersöka lämpligheten att driva det vidare och för att fastställa dess beskattningsbarhet. I bild 1 nedan visas nybyggets centrala del, som det såg ut vid statens syn år 1844, år 1950 respektive år 2010.

Bild 1. De centrala delarna av Lakaträsk nybygge som det såg ut år 1844, år 1950 respektive år 2010. Ängs- och åkermarkens utbredning är i princip oförändrad från år 1844 till idag.

Anders fick sina odlingar godkända och hemmanet upprättades, även om det inte gick helt friktionsfritt. Bl.a. hade ombudet för den *Höge Ägaren* av Bredträsk frälsehemman, advokat J.M. Baudin, invändningar mot bildandet, då det ansågs att Anders Engfors gjorde intrång på frälsehemmanets mark, något som staten dock inte kom att ta hänsyn till. Den *Höge Ägaren* i detta fall var ingen mindre än kung Karl XIV Johan.

Under den s.k. avvitrningen runt år 1845 övergick Lakaträsk kronohemman i Anders Engfors ägo.

Gällivare-Verken

Den tidigare relativt värdelösa skogen hade vid denna tidpunkt fått ett anseende genom den ökade användningen och produktionen av sågade trävaror i Sverige och Europa. Industrimän och spekulanter kom nu att rikta sina blickar mot den avvittrade privatägda skogen.

Under 1800-talets första hälft hade Sveriges kungahus byggt upp anseende egendomar i Norrbotten i form av järnbruk, sågverk och stora landområden genom de så kallade frälsehemmanen, bl.a. tidigare nämnda hemman i Bredträsk. Egendomarna kom dock med tiden att innebära administrativa och ekonomiska svårigheter för kungahuset. Gällivare-Verken, som var samlingsnamnet på egendomarna, gick med stor förlust i mitten av 1800-talet. År 1854 kunde man dock uppvisa en vinst på imponerande 153.595,27 riksdaler banco. Detta föranledde att diverse spekulanter började intressera sig för kungahusets egendomar. År 1855 kom så ett svenskt-norskt-engelskt konsortium att köpa Gällivare-Verken för 666.666,66 riksdaler banco av kung Oscar I.

Vid denna tid var trävaruhanteringen betydligt mer lönsam än järnhanteringen, mycket beroende av den kostsamma transporten av malm från Gällivare. Detta medförde att Gällivare-Verken letade med ljus och lykta efter avverkningsbart timmer till bl.a. sågen i Svartlå, vilken var en av de största sågarna inom företaget.

År 1858 övertalades Anders Engfors att sälja sitt hemman Lakaträsk 1, 3/8 mantal skatte, till Gällivare-Verken. Köpeskillingen utgjordes av en årlig rätt till en tunna råg, fem tunnor korn, en halv tunna strömming, en halv tunna salt, åtta lispund kött, fyrtio skålpund kaffe, tio skålpund socker, tjugofem rullar tobak, ett lispund smör, en halv kanna nysilad mjölk per dag eller tillsammans 183 kannor per år, fri bostad och vedbrand. Med tanke på skogens värde var detta inte en allt för lysande affär för Anders och Brita Maja, å andra sidan var ett sådant ”pensionsavtal” kanske inte så pjåkigt med tanke på deras tidigare umbäranden i vildmarken.

Fastigheten Lakaträsk 1, vilket den heter än idag, kom därefter att skifta ägare mellan ett antal namnkunniga personer och företag. Först i ordningen av nya ägare var engelsmannen Sir Robert Loder, som innehavare av firman Giles Loder och som störste fordringsägare till innehavarna av Gällivare-Verken. Robert Loder kom att äga fastigheten från 1873 till 1892. Därefter ägdes den av Seth Kempe (1892), grundare av Mo och Domsjö AB, David Hummel (1892), Aktiebolaget Bodträskfors (1894), Svanö AB (1913), Modo AB (nuvarande Holmen Skog AB) och till sist Sveaskog AB.

Åbotiden

År 1865 blev Anders Engfors änkeman då hans fru Brita Maja gick bort. En ensam och till åldern kommen Anders Engfors fick några år senare, i april år 1873, motta dödsbudet om sin äldste son Nils Petter. År 1876 flyttade Anders tillsammans med sin yngre son Frans Gustav till Övre Edefors. Där träffade Frans Gustav sin blivande fru Greta Johanna Larsdotter och de gifte sig år 1877. De fick sonen Frans Harald och dottern Anna Wilhelmina, som efter giftermål fick efternamnet Högling. Anders Engfors kom att leva ytterligare 10 år hos sin son för att vid 87 års ålder lämna detta jordeliv.

Under Sir Robert Loders ägande kom boendet att moderniseras vid Lakaträsk nybygge. Runt år 1881 uppfördes den mangårdsbyggnad som än idag finns på platsen. Den byggdes som en parstuga med sex-delad plan och kom att rymma två hushåll (se bild 2), en perfekt lösning för generationsboende.

De kommande 80 åren kom Lakaträskgården att bebos av åbor, d.v.s. personer som arrenderade gården. Den första Åbon var Johan Petter Hansson som bodde där tillsammans med sin hustru Brita Stina Fredriksdotter. I det andra hushållet bodde Johans far och mor Hans Petter Persson och Maja Gustafva Johansdotter som födorådstagare. Systemet med födorådstagare kan liknas vid ett pensions-system där barnen eller andra anhöriga svarade för födorådstagarnas försörjning.

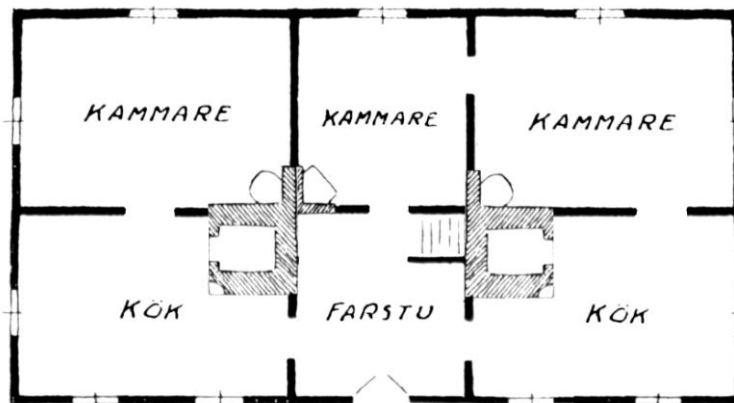

Bild 2. Ungefärlig planlösning för Lakaträskgården anno 1881, parstuga med sex-delad plan (fritt efter S. Erixon 1947)

Åbons liv var mycket lik nybyggarens med huvudsaklig sysselsättningen i jordbrukandet. På Lakaträskgården fanns det troligtvis ca 5-6 kor, en häst och några grisar över tiden. Lönearbete i skogen kom dock att bli allt vanligare i takt med att skogsindustrin fick större betydelse.

År 1886 fick gårdens åbor grannar. Då uppförde Axel Öström och hans hustru Ulrika Engström ett boningshus och ett mindre jordbruk ca 200 m från Lakaträskgården. År 1939 övertog deras son Enar Adrian Öström och svärdotter Alma Amanda bostället. De fick i sin tur barnet Gun, som idag bor i Lakaträsk. Gun, som idag bär efternamnet Engfors, har tillsammans med sina barn ett

sommarställe vid Lakaträsket. År 1986 övertog Kurt-Ivar och Margareta Karlsson fastigheten från Hjalmar Boström, som tidigare förvärvat fastigheten från Öströms.

Bild 3. Grannfastigheten till Lakaträskgården, uppförd av Axel och Ulrika Öström år 1886.

I slutet av 1800-talet flyttade en ny åbo till Lakaträskgården med namnet Carl Anders Johansson, och då var det dags för den förre åbon Johan Petter Hansson och hans hustru att bli födorådstagare hos Johansson. Detta var början på en nästan 50-årig epok. Den färgstarke C.A. Johansson kom att få tilltalsnamnet *Lakaträsk-bonden* och verkade beröra alla han träffade mer eller mindre. Att det bodde en *högerman* i Lakaträskgården är något man än idag kan höra. C.A. Johansson flyttade till gården i samma veva som Lakaträsk stationssamhälle uppstod. Gammalt mötte nytt och politiska ideologier stångades mot varandra.

I Lakaträsk-krönikan från 1920 kan följande ord läsas om C.A. Johansson:

Först av hela ronden
vill jag nämna Lakaträsk-bonden.
Hans tal är högt, hans röst är gäll.
Han diskuterar från morgon till kväll.
I nykterhet och politik,
han är sig alltid lik.
Med huvut hastigt slängande
och armar våldsamt svängande,
han språkar vitt och brett.
Så har han alltid sig betett.

Bild 4. Lakaträskgården anno 1920.

Nåväl, fram till år 1945 drev åbon C.A. Johansson och hans fru Maria Evelina Hansson med framgång jordbruket och andra verksamheter på Lakaträskgården. Bl.a. byggde C.A. Johansson upp en smedja och sysslade även med kolning och tjärframställning. Än idag finns stora delar av Johansson tjärdal kvar på fastigheten. Fram till 1945 bodde även sonen Gösta Johansson och hans fru Gerd på gården.

Från år 1945 var Hjalmar Boström åbo på gården tillsammans med sin fru Inga. År 1951 flyttade de till ett hus i centrala Lakaträsk.

Ett kort avbrott i åbo-epoken varade från år 1953-1954 då ett kocklag för Svanös skogsarbetare inhystes i gården.

Mellan åren 1954 och 1958 var Wagenius Granström och hans fru Alvina åbor på gården, för att samtidigt kunna renovera sitt familj jordbruk i Forsnäs, strax söder om Laxede. Wagenius arbetade med jordbruk på gården och med skogsarbete. Samtidigt bodde Wagenius och Alvinas dotter Siv tillsammans med hennes nyblivne make Holger Mattson i det andra hushållet på gården. År 1960 flyttade Siv och Holger från gården till ett hus vid älven i Forsnäs, då Holger fick arbete vid bygget av Laxede kraftstation. Siv och Holger kom senare att flytta till Sivs föräldragård i Forsnäs där de bor än idag.

Detta satte punkt för en epok av jordbrukande och fast boende på Lakaträskgården sedan Anders Engfors dagar. Det självhushållande jordbruket mötte industrialiseringen och utgången därav var ganska självklar och naturlig.

Inte att förglömma är alla pigor och drängar som arbetat och levt på gården och som i stort antal hjälp till att bygga upp detta kulturarv. Bl.a. arbetade tidigare nämnda grannar Axel och Ulrika Öström som dräng och piga för C.A. Johansson.

Törnrosasömmen

Runt år 1970 flyttade försvaret in på gården. I närmare 30 år kom gården att användas som mobiliseringsförråd för arméförband. Bl.a. har ingenjölförband huserat här. Av praktiska skäl kom gården och tillhörande ladugård att rensas invändigt för att ge plats åt den utrustning som skulle rymmas. Trots att försvaret inte for fram med en allt för varsam hand, var försvaret en garant för bevarandet av gården. Man såg till att lägga nya plåttak på byggnaderna och förse alla fönster med väl tilltagna luckor. Utan dessa tak och skyddande fönsterluckor, hade Lakaträskgården inte funnits idag. Någon gång runt sekelskiftet år 2000 flyttade försvaret från gården. Det igenbommade huset stod nu tomt.

Uppvaknandet

År 2005 åkte jag och min familj på en upptäcktsfärd norr om Boden på vägen längs malmbanan. Vi hade varit i Murjek och var på väg hem över skogen via Lakaträsk. När vi for mot Laxede efter att vi passerat Lakaträsk några kilometer, fick jag plötsligt syn på en igenbommad Norrbottensgård. Mitt hjärta började klappa och det var kärlek vid första ögonkast. Sedan den dagen gjorde jag allt för att vi skulle få möjlighet att väcka Lakaträskgården ur dess törnrosasömn. Efter en hel del historieforskning kring gården och förhandlande med Sveaskog och Lantmäteriet kunde vi förvärva gården med tillhörande ängs- och skogsmark. Vår målsättning är att föra detta kulturarv vidare genom att renovera boningshuset och ladan och genom att restaurera ängsmarken. Att få till ett sommarboende för vår familj ligger dock högst på åtgärdslistan. Det får ta den tid det tar att väcka gården till liv, och för min del är resan dit själva målet.

Idag vistas Karlsons, Öhman-Hanssons, Engfors, Wikströms, Backelinds och Walters vid Lakaträskgården, platsen där Anders Engfors för snart 200 år sedan slog ned sina bopålar.

Bild 5. Återsamling år 2010 vid Lakaträskgården, 50 år efter att de sista bofasta Holger och Siv Mattson, flyttat från gården. Från vänster till höger: Egon Nordberg, Gun Engfors, Margareta Karlsson, Eva-Britt Larsson, Holger Mattsson och Fredrik Walter

Bild 6.
Lakaträskgården
anno 2005.

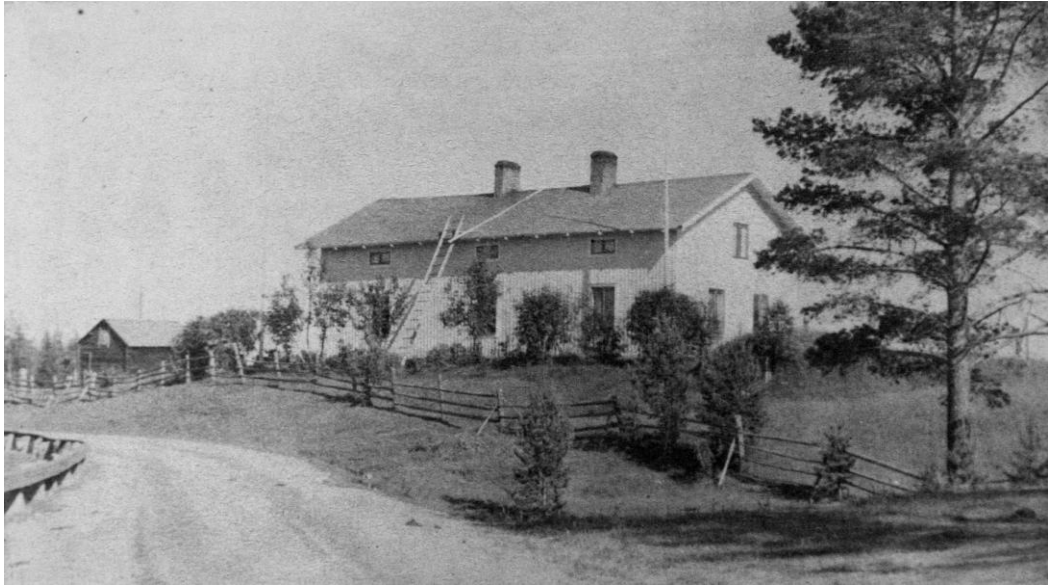

Bild 7. Lakaträskgården anno 1944.

Bild 8. Nästa generation vid gården. Linnéa, Elvira och Nora Walter vid Playa Laka.

Källor

- Anon. 1870, 1880, 1890, 1900, *Folkräkningen i Norrbottens län*, Luleå
- Anon., 1831, *Kyrkoförhörslängd, Lakaträsk Kr. Nyb.*, Över-Luleå
- Anon., 1839, *Dopbok, Över-Luleå*, Över-Luleå
- Anon., 1873-1913, *Lagfartsregister över fastigheten Lakaträsk 1*, Landsarkivet, Härnösand
- Anon., 1920, *Lakaträsk-Krönikan N:o 1*, Lakaträsk
- Axelsson, A.W., 1964, *Gällivare-Verken investerings- och spekulationsobjekt 1855-1882*, Norrbottens Museum, Luleå
- Bergner, C.F., 1844, *Karta öfver NOTSELS FÄLLFORSSSELS och LAKATRÄSK Krono Nybyggen uti Öfver Luleå Socken och Norrbottens Höfdingedöme, Upprättad under Afvittringsberedningen i förenämnde Socken År 1844*, Över-Luleå
- Bergner, C.F. m.fl., 1844-1860, *Avvittringshandlingar, Akt: Edefors nr. 269:68-70, g, Beskrifning öfver Ägorna Notsels, Fällforsseles och Lakaträsk krono Nybyggen*, Lantmäteriet, Gävle
- Beskow, H., 1953, *Norrbottens bygd och folk*, A-B Hembygds litteratur, Stockholm
- Engfors, G., 2012, *Personlig kommunikation*, Lakaträsk
- Erixon, S., 1947, *Svensk Byggnadskultur*, Aktiebolaget Bokverk, Stockholm
- Gavelin, B., 2011, *Personlig kommunikation*, Boden
- Karlsson, M., 2011, *Personlig kommunikation*, Lakaträsk
- Larsson, E.-B. (redaktör), 2011, *Lakaträsk-Krönikan N:o 2*, Boden
- Larsson, E.-B., 2012, *Personlig kommunikation*, Harads
- Mattson, H., 2011, *Personlig kommunikation*, Forsnäs
- Mattson, S., 2012, *Personlig kommunikation*, Forsnäs
- Nilsson, S. & Löfstedt, A., 2011, *Personlig kommunikation*, Boden
- Nordlinder, E.O., 1887, *Förteckning över Lule-Socknarnas person- ock ortnamn*, Kungliga Boktryckeriet, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm
- Pellijeff, G., 1987, *Övre Norrlands ortnamn, Bodens kommun, bebyggelsenamn*, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, Umeå
- Rönnbäck, K., 2005, *Lakaträsk – Årets by*, Lakaträsk
- Walter, F., 2010, *Anteckningar vid möte med Gun Engfors, Eva-Britt Larsson, Holger Mattsson, Margareta Karlsson, Egon Nordberg och Robert Öhman*, Lakaträsk